

5. fejezet

Az erőforrások kisajátítása

„A gazdaság mint a társadalom alrendszere úgy definiálható, mint meghatározott intézmények keretei között zajló folyamat, amely biztosítja, hogy az anyagi javak szakadatlanul rendelkezésre álljanak”¹ – mondja Polányi Károly. A továbbiakban az intézményekről kifejti, hogy abban az esetben tekinthetők gazdasági intézménynek, ha olyan szituációkat teremtenek, melyek a gazdasági folyamatot alkotó mozgásokat váltanak ki: „abban a mértékben van gazdasági jellegük, amilyen mértékben hozzájárulnak a szóban forgó szituációk kialakításához, és amilyen mértékben közvetlen a folyamatra gyakorolt hatásuk.”² Ebben a gondolatkörben maradva azt állítjuk, hogy a kommunista hatalmi hierarchia különböző szintjein létrehozott intézmények – a tartományi, rajoni, községi néptanácsok és ezeknek különböző gazdasági tevékenységek irányításával foglalkozó ügyosztályai, bizottságai – *gazdasági intézmények* oly mértékben, amennyiben befolyásuk volt a gazdasági folyamatot alkotó tényezők mozgásaira. Végtelenen fogalmazva: a húskvóta, tej- és gyapjúbeadási kötelezettség teljesítéséért sikeresen agitáló helyi női bizottságot – bizonyos korlátozó feltételekkel – gazdasági intézménynek is tekinthetjük.

A negyvenes évek végétől az állami tevékenység „addig soha nem ismert intenzitással fogja át a társadalom életét.”³ Az élet minden területére betörő totális hatalom a társadalom tervszerű, gyors átalakítására törekedett. Egy előbbi fejezetben rámutattunk, hogy uralmának megteremtésére új politikai-gazdasági intézményrendszert hozott létre. A politikai vezetés az átalakítás egyik legfontosabb dimenziójának a tulajdonviszonyok megváltoztatását tekintette. Ebben a fejezetben az erőforrásokkal való gazdálkodási gyakorlat átalakítását, a rendelkezési hatáskörök hatalmi kisajátítását vizsgáljuk. Azokat az új integrációs sémákat kutatjuk, amelyek a gazdasági szférában az erdő-

és legelőhasználatban, munkaerő-gazdálkodásban a két Homoród mente falvainak mindennapi életében érvényesültek.

„...erdőzárlat lesz elrendelve...”

A korabeli adminisztráció erdőhasználatról fennmaradt iratanyaga a falu erőforrás gazdálkodásának tradicionális szokásrendje, és az új hatalom uralomgyakorlásában érvényesülő szempontok eltérő logikáját dokumentálja. Mondanivalónk világosabb lesz, ha néhány, nagyjából egyidőben keletkezett dokumentum korabeli társadalmi jelentését próbáljuk értelmezni.

1949 májusában a homoródalmási közbirtokosság vezetősége a helyi községvezetéshez (ekkor még nem alakultak meg a néptanácsok, „ideiglenes bizottság”-ok vezették a falvakat) a következő helyzetjelentést küldte:

Jelentés⁴

Homoródalmás közbirtokosságának vezetősége, tekintettel arra, hogy a Merke megett lévő erdős legelőrészbe a nyírfát kiosztotta legelőtakarítás végett a helybeli lakosság között és amennyibe akkor még a birtokosság-nak nagy szüksége volt a pénzre 50 lejes befizetésre utalta a népet, közbe a birtokosság pénzhez jutott és most ez már nem feltétlenül szükséges.

Azért mert a nép megtette közmunkából a legelőtakarítást, a csemeteültetést és amúgy is a legelőt továbbra is takarítani kell, a legelőtaxa pedig éppen elég sok, az erdőbirtokosság a kiosztással felmerült költségeket már kifizette, de azt sem óhajtja beszélni, az 50 lejes befizetésről a nép javára lemond (...) A Merke megett lévő nyírfa szállításához szállítási bárcát nem lehet kapni, úgy szíveskedjenek maguk is erdőőreikkel megbeszélni amint mi is megbeszéljük, hogy a takarításból kikerült nyírfa szállítását ne akadályozzák és a nép ahogy tudja takarítsa és szállítsa.

Homoródalmás 1949 május 8-án.

Bencze Dénes
K.B. elnök

Szabó Dénes
K.B. jegyző

A fenti dokumentum lényege: a közbirtokosság vezetősége döntésében a falu lakóinak érdekeit helyezi előtérbe, az arányjog szerinti

fajutalékra jogosultságtól függetlenül. Az intézmény a természet adta javakkal úgy gazdálkodna, hogy egyrészt pénzkidástól mentesítene a falu lakóit, másrészt nem mulasztaná el a természeti erőforrás megővését sem: gondozná a legelőt is.

Az ugyanebben az időben született hatalmi rendelkezésekben más jelentésű „társadalmi beszéddel” találkozunk:

„Meg kell szerveznünk és meg kell indítanunk a lakosság tűzifa szükségletének biztosítását. A szegény- és középparasztság tűzifa szükségletét jó előre biztosítanunk kell (...), hogy későbbben osztályharcos szellemben tudjunk dolgozni és a kulákság hátán tudjuk forgatni a proletár diktatúra fegyverét a kulák osztály teljes megsemmisüléséig.”⁵ Az Oklánd Járási Főszolgabírói Hivatal 1949/3912. sz. körlevele a tehetősebb gazdák udvarán található tűzifa felesleg zárolását rendelte el, az udvarhelyi gazdasági és ipari vállalatok szükségletének fedezésére. Utasította a helyi vezetőket, hogy a rendeletet „az osztályharc szellemében hajtsák végre.”

A két idézett dokumentum jelentése világos: a rendszerben szigorú alá- és fölérendeltségi viszonyról van szó. Az erdőhasználat szabályozása a hatalom képviselőinek hatásköre, a lentieknek csak az engedelmesség jut osztályrészül.

Összevetve a közbirtokosság és a járás, valamint az erdőszet rendelkezéseinek jelentéseit, megállapítható, hogy a közbirtokossági vezetés célja a helyi érdekek védelmezése, egyenlő esélyek, kompromisszumok keresése. A hatalom célja: korlátozások, tiltások, osztályszempontú elosztás, a megkülönböztetések, a bürokratikus beszédmód elfogadtatása.

Azt azonban észre kell vennünk, hogy mindkét intézmény ugyanazon séma szerint integrálja a gazdasági tevékenységet: *rendelkezik* a javak használata fölött és *elosztja* a javakhoz való hozzáférés esélyeit. Az intézmények működési elve ugyanaz, az erőforrás-használat és elosztás ideológiai szempontjai azonban gyökeresen különböznek.

A politikai vezetés a javak eltulajdonításának folyamatában a kizsákmányoltakat osztályszempontok szerint diszkriminálta. Az „osztályharc szelleme” a javakból való részesedés diszkriminatív gyakorlatát is jelentette: az elnyomottságban is voltak az adott feltételrendszerben viszonylag pozitív privilégiumokban részesülő, kedvezményezett

társadalmi csoportok. A tűzifaellátást az 1953/1423.sz. rajoni rendelet a következőképp szabályozta: „A falusi dolgozó parasztság családonként az alábbi mennyiséget fogja kapni: 3 szekér galyfát, vagy ahol vágter van, ott 2 ürmérték fát, vagy két rakás ágfát. A kulákok részére kiadandó famennyiség a következő: 2 szekér galyfa, vagy ahol az erdészet által 1951-1952-ben kitermelt régi rakás ágfa van ott két rakás ágfát kaphatnak, de kizárólag csak a fent nevezett régi kitermelt vágterekről (...) A lakosság tűzifaellátása folyó év október 20-ig meg kell történnjen, mely határidőn túl erdőzárlat lesz elrendelve, és az erdőben szekérrel vagy gyalog járni tilos lesz.”⁶

A hatalom nemcsak a javakból való részesedés *mértéke* fölötti rendelkezést sajátította ki, intézkedéseivel *meztámadott egy gazdálkodási kultúrát is*. A szocialista gazdaság szervezés előtti időkben a családi gazdaságok faellátása a földművelő, állattenyésztő életforma évi munkarendjébe, a létfenntartó tevékenységekre fordított időrendbe racionálisan, ökonomikusan illeszkedő gazdasági tevékenység volt: „A vágter ki volt jelölve, a fát kiosztotta a közbirtokosság jog szerint, minden két holdra egy szekér fát... Ott nem szabadott erdőlni azon a nyáron. Mikor eljött az őszi anyyira, hogy egyéb munkák, a cséplések lejártak, s az őszi vetés lejárt, s a töröbúzaszedés, akkor két hétre, mikor az üdő alkalmas volt – megszabadították a mindennapos erdőlést, arra a vágterre. Akkor mindenki hordta haza a fáját.”⁷ Ebben a gyakorlatban a gazdasági tevékenységek időstruktúrájának kialakításában *a fő kényszerítő erő a természeti idő volt*. Az egyes munkafajták időbeni elrendeződését meghatározó fő szabályozó tényezők a ciklikusan visszatérő természeti jelenségek, mint pl. a gabonaérés ideje, vagy a hideg évszak beköszöntése. Ennek az időhasználatnak – miután ez volt gazdaságos az adott feltételrendszerben – megfelelő pozitív morális értékelése is létezett. A normatív jellegű szabályokat verbális konstrukciókban, viselkedés- és magatartásmódokban rögzítette és örökítette tovább a társadalom. A természeti kényszer a szükségletkielégítő tevékenységek tagolásában, időbeni elhelyezésében elsődleges. A kényszer „társadalmásítása” az erdőlést csak az őszi hónapokban megengedő közösségi szabályozás – ugyanakkor eszköz a társadalmi kontroll érvényesítésében is. Ezt a szociális időstruktúrát és társadalmi szabályozást rombolta szét az állami tervgazdálkodás. A tartomá-

nyi, rajoni vezetés az év minden hónapjában faleszállítási terveket rótt a fogattal rendelkező gazdákra. Az 1951/14108. sz. rajoni rendelet például az augusztus 20 – szeptember 10. közötti időszakot jelölte ki a „dolgozók téli tűzifa szükségletének biztosítására.” Azt az időszakot, amikor a legsűrűbbek a mezei munkák: aratás, cséplés, széna- és sarjúkészítés. Szeptember 7-én Lövéte Néptanácsa a következő érvekkel próbálta elhalasztani a tűzifakampányt: „Lövéte községnek 910 gazdasága van. Ezzel szemben a fogatosok száma 351. Ebből mintegy 30 leszerződött fuvaros az üzemnél és a bányánál. Marad a mezőgazdasági munkálatok elvégzésére mint vetés, szántás 321 fogat. Községünk lévén havasalji, a vetést már megkezdették a dolgozók. A fenti 321 fogat közül minden héten gabonaszállításra Udvarhelyre igénybe veszünk 20 fuvarost, legkevesebbet. Amennyiben most faleszállításra osztanak be a megmaradt 300 fogatot, úgy dolgozóink a vetési munkálatokat nem tudnák befejezni (...) faleszállítás alól mentsenek fel, vagy legalábbis a vetés befejezéséig elhalasztani szíveskedjenek.”⁸

A Rajoni VB válasza öt nap múlva megérkezik: „Értesítjük, hogy rendeletünkön nem áll módunkban változtatni, mivel a tartományi néptanács tűzifakampányt indított be, mely kampányban minden község részt kell vegyen.”⁹ A vizsgált időszakban az erőforrás-gazdálkodás terén hasonló kérelmekre, és hasonló elutasító válaszokra gyakran került sor.

1953. június 9-én a Rajoni VB az alábbi rendeletet közli: „Valamennyi Községi Néptanácsnak

Tekintettel arra, hogy rajonunk nagyon le van maradva a faleszállítási tervvel, a mai naptól kezdve semmiféle fogat nem hagyhatja el a községet, csak abban az esetben, ha fát szállítani megy. Az elnök elvtárs vegye fel a kapcsolatot a helyi milícia vezetőségével, és tudassa vele is a jelen rendeletet.”¹⁰ Néhány nap múlva az oklándi néptanácselnököt külön utasította a Rajoni VB, hogy a község „500 köbméter rönkfa leszállítási tervének teljesítése érdekében jún. hó 27-én este 8 órára mozgósítsa az összes lófogatokat, letiltván a legeltetést a lovak részére mindaddig, amíg a fát le nem szállítják.”¹¹ A rajoni Gazdálkodási és Ipari Ügyosztály július 7-én a tartomány rendeletét továbbította a községekhez: „A tartományi néptanács VB 28165/1953. sz. rendeletével elrendeli a tervszerűsített fogatok hiánytalan megjelenését a

fafuvarozási kötelezettségek teljesítésére, mivel a fogatok közül nagyon sok nem jelentkezik fuvarozásra (...) Felhívja a Néptanácsok figyelmét, haladéktalanul tegyenek meg minden intézkedést a fogatok mozgósítására.”¹² A tervteljesítés támogatására a községekben „faleszállítási bizottságokat” alakítanak.

Egy minisztertanácsi határozat előírta, hogy a falvakban a fogatok 30%-át faleszállításra kell mozgósítani.¹³

A korlátozások, tiltások, fenyegetések ellenére a szállítási terveket ritkán teljesítették. Egy 1952. aug. 2-án kelt rajoni körlevél arról tudósít, hogy „a rajoni néptanács végrehajtó bizottsága a július havi tűzifa és szénszállítási eredmények kiértékelése alkalmával azt állapította meg, hogy, bár a szállítási tervek a községi néptanácsok végrehajtó bizottságaival idejében közölve lettek azonban annak megvalósítása érdekében alig tettek valamit, és így a havi szállítási tervet még megközelítően sem teljesítették.”¹⁴ A következő év nyarán a homoródszentmártoni községvezetés a szállítási terv 42%-os teljesítéséről számolt be.¹⁵ Ritkán fordult elő nyílt szembeszegülés a rendelkezőkkel, a szállítási tervek teljesítésének nyílt tagadása. Általános volt a csendes ellenállás, csak a határidők lejártakor derült ki, hogy a fogattulajdonosok a kirótt tervet csekély mértékben teljesítették. De volt eset nyílt ellenállásra is: „Lókodban három kulák visszautasította a fabeszállítási obligációt” – jelentette a Homoródszentmárton községi VB.¹⁶ Az almási fuvarosokat 1951. november végén – miután a tervet „száz százalékban” teljesítették –, „felrendelték az embereket a Bányára fizetés végett, s egész nap várták s este kénytelenek voltak pénz nélkül haza jönni, amire fel azt mondták az emberek, hogy lemondanak az áráról is, de többet nem mennek faleszállítani.”¹⁷ A társadalmi viszonyok átfordítási kísérlete azonban az akkori feltételek között nem lehetett sikeres.

Hajlunk arra a véleményre, hogy amikor nyár közepén, a gabona, takarmány, tej, hús- és gyapjú beszolgáltatással megterhelt, sürgős mezei munkákkal elfoglalt gazdákat fafuvarozási tervek teljesítésével zaklatta a hatalom, a valódi cél nem a tervteljesítés kikényszerítése, hanem az autonóm döntések állandó korlátozása, a függőségi viszony permanens fenntartása volt. Ugyanez a logika fedezhető fel az erdőhasználat szabályozásában is. Előfordultak olyan esetek, hogy a ren-

delkezők gondolkodásmódját nemcsak az alávetett termelők, de még a hatalom községi megbízottjai, a helyi végrehajtók se értették. Oklánd község néptanácselnőke a faluhatár erdejéből közszükségletre három köbméter fa kitermelését próbálta engedélyeztetni:

„Udvarhely Rajoni Néptanács Helyi Gazdálkodási Ügyosztályához

Utalással a Tartományi Erdőigazgatóság 8104/1952. számú átiratában foglaltakra, miszerint az összes helyi javítások, valamint a villamosításhoz szükséges oszlopokat közvetlenül a felettes hatóságok útján igényeljük (...) érthetetlennek találjuk, hogy ebben a tárgyban már fordultunk a Helyi Gazdálkodáshoz, és azzal utasított el, hogy forduljunk a Tartományi Erdészeti Igazgatósághoz. A Tartományi Erdészeti Igazgatóság most meg közli, hogy forduljunk közvetlenül a felettes hatóságunkhoz, mert csak ezen az úton részesülhetünk kiutalásban. Végeredményben fordultunk már minden intézményhez, mely illetékes lehet ebben a tárgyban – és a mai napig csak a papír áll rendelkezésünkre.”¹⁸ Az ingerülten levelező néptanácselnököt hamarosan leváltották: akkor, ott nem érthette meg a rendszer – csak hosszú évtizedek tapasztalata után megfogalmazható – lényegét: ezt a politikai rendszert tartósan meghatározta a bürokratikus koordináció és a redisztribúció. A gazdaságirányításban is „megmaradt a politikai rendszer elsődlegessége, a pártközpontúság, az etatizmus, és centralizáció.”¹⁹

A rendelkezők figyelme az erdő más hasznaira is kiterjedt. 1953-ban a MAT Néptanácsa az „erdészeti törvény 67. szakasza, valamint a tartományi néptanács működési szabályzata 18. pontja alapján elhatározza: *1 szakasz.* Erdei gyümölcsök gyűjtése, szállítása és eladása csak szerződéssel rendelkező vállalatok és gazdasági szervezetek, valamint magánszemélyek által eszközölhetők, akiknek erre az erdőhatóság részéről engedélyük van.”²⁰ Ma már aligha lehetne kideríteni, hogy az ilyen és ehhez hasonló rendelkezéseket miként tartották be.

Időnként gyógynövény és makkgyűjtési terveket róttak ki a helyi néptanácsokra. A bükkmakk értékesítéséről először a Hivatalos Közlöny 1951. szept. 21-i számában megjelent 997. sz. Minisztertanácsi Határozat rendelkezik: „Az elemi iskolák tanítóinak, tanulóinak szabad idejükben segíteniük kell a bükkmakkgyűjtési kampányban és tevékenyen részt kell venniük a magok gyűjtésében, kiválogatásában,

szállításában és raktározásában.” Rövidesen a Rajoni Kultúr Ügyosztály elrendeli a községi néptanácsoknak, hogy „minden kultúrotthonban fel kell dolgozni a bükkmakk gyűjtés jelentőségét, és mozgósítsuk a dolgozókat a hazafias terv végrehajtására.”²¹

1952 őszén a Rajoni VB utasította Oklánd Község Néptanácsát, hogy a begyűjtendő „15 vagon makkot családokra kell kivetni, a család munkaképes tagjainak figyelembevételével, eltekintve az iskolás gyermekektől, akik az iskola tervében gyűjtenek. A falvak gyűjtési csoportokra osztandók, mely csoportokat egy-egy képviselő mozgósít a gyűjtési tervben meghatározott napokon.”²²

Az irreális tervet a község falvai természetesen nem teljesítették: „Az előirányzott 15 vagonból mindössze 2596 kg lett megvalósítva, melynek nagy részét az iskolák gyűjtötték be”²³ – jelentik néhány hét múlva. Homoródszentmártonban az őszi munkák terén észlelt lemaradást a kötelező makkgyűjtési tervvel indokolták: „Az őszi munkálatok még nincsenek 100%-ban teljesítve, az ok az, hogy a dolgozók makkszedni mentek.” Egy képviselő „kéri, hogy szüntessék meg a makkszedést addig, amíg a vetés nincs befejezve. Jelentsék azokat, akik üzérkednek a makkal.”²⁴ Csak találgathatjuk, hogy kik között, milyen gazdasági cserét jelentett a makkal való üzérkedés.

Az erőforrások fölötti rendelkezés kisajátítása mellett a hatalom az alávetettek fogyasztási szokásait is megpróbálta átalakítani. Miközben a falvak határaitól fogatok százai szállították a fát az állami lerakatokba, tartományi rendelettel a tőzeggel és kukoricakocsánnyal való fűtést erőltették: „a dolgozók körében széleskörű felvilágosító munkát kell végezni a tőzeg és a szénnek fűtési célokra való felhasználásáról (...) A gyakorlat azt igazolta, hogy a tőzeg jól felhasználható fűtésre, csupán a kályhákat kell kettős rostéllyal ellátni, ami elenyésző költségbe kerül. A tűzifával való takarékoság vonalán kell haladnunk. A mai gazdasági helyzetben nem engedhető meg az erdővel való rablógazdálkodás, amely erdeink teljes pusztulásához vezet. Világosítsuk fel a dolgozó parasztokat, hogy a kukoricakocsányt is, amelyet eddig tartományunkban nem használtunk fel, fel lehet használni és fel kell használni fűtésre. Végezzenek felvilágosító munkát, hogy a dolgozó parasztok a mezőről hordják haza a kukoricakocsányt és azt fedett helyen tárolva használják fel fűtési célokra (...)”²⁵ Ezek a

próbálkozások a homoródmmenti falvakban hatástalanok maradtak. A hétköznapi gyakorlat és a fentről erőltetett szabályozások között mély ellentmondás húzódott.

A legelő

A közbirtokossági kezelés időszakában az állattartó gazdák a legelőt is a magánbirtok arányában megállapított arányjogok szerint használták. Aki több állatot legeltetett mint ahányra joga volt, legelőbért fizetett a közbirtokosságnak, ha kevesebbet, akkor az év végi elszámoláskor jogtérítmenyt kapott.

1949 tavaszán a Földművelésügyi Minisztérium 1949/10126. sz. rendelete a legeltetési díjakat – a hatalmi valóságképben elkülönített társadalmi kategóriák szerint – így állapította meg: „a dolgozó szegény paraszt 300 lej, középgazdák 450 lej, jobb gazdák 600, zsíros gazdák 800” lej legeltetési taksát fizettek egy számos állatra.²⁶ A helyiek ezt a legelőbért, a korábbi gyakorlattal összevetve, „éppen elég sok”-nak gondolták. A minisztériumi rendelet az elkülönített társadalmi kategóriák közötti határvonalak rögzítésére azonban nem közölt világos kritériumokat. Akárcsak a kulák kategória megállapítását, a felsőbb vezetés a fenti társadalmi kategóriák közötti határvonalak rögzítését is a helyi elöljáróságok hatáskörébe utalta. A kritériumokat, azt, hogy pontosan milyen ismérvek, mutatók alapján lehet valakit kuláknak, „zsíros gazdának” minősíteni, kezdettől nem rögzítették pontosan. A következmény a helyi társadalmi feszültségek növekedése volt. A besorolásukkal elégedetlen állattartó gazdák kérvényezték, hogy sorolják alacsonyabb társadalmi és taksafizetési kategóriákba.

„Homoródalmás Községi elöljáróságnak

Helyben

Alulírott L. S. György helybeli lakos a következő kéréssel fordulok a községi elöljárósághoz. Az állataimra kivetett taxát szíveskedjenek belátásuk szerint alább szállítani. Vegye tekintetbe az elöljáróság azt, hogy 4 évig távol voltam a családomtól és az által még sok hiányosság előtt állok a mai napon. [a kérvényező négy évig fogságban volt – O. S.] Arról is tudomásom van, hogy több velem egyenlő birtokos felebarátomnak kevesebb az állatokra kirótt taxa mind az enyéimre.

A fenti indokokat tekintetbe véve kérésem méltányos elintézése
reményében maradok tisztelettel

L. S. György

Homoródalmás 1949. július 1-én.”

Ebben az esetben a községi vezetés helyt adott a kérvényező
kívánságának: „A kért legelőtáza leszállítását az ideiglenes bizottság
jóváhagyta azzal, hogy a II-ik kategóriába teszi át.”²⁷ De a hasonló
kérelmek többségét nem vették figyelembe.

A közbirtokosságok felszámolása után a falvak állatállományának
szükséges legelőterületet minden évben a Rajoni Állattenyésztési
Szolgálat és a Rajoni Legelőbizottság osztotta el. A legelőbeosztás
elkészítése előtt minden községtől részletes adatokat kértek az állat-
állományról: „írásban jelentsék a legelőre menő állatok létszámát,
állatfajonként és korcsoportonként, valamint a szükséges legelőterü-
letet ha-ban, megnevezve a legelődülőket és határrészeket, ahol legel-
tetni akarnak.”²⁸

A rajoni felügyelő szervek figyelmeztetik a községi vezetőket, hogy
„a legelőre semmiféle állatot ki nem lehet hajtani a Rajoni Legelőbi-
zottság jóváhagyása és a Miniszteri határozatban feltüntetett sorrend
betartása nélkül (...)”²⁹ A hivatkozott sorrend diszkriminatív intézke-
dést jelentett: a „legeltetésnél elsősorban a szocialista szektor állatai,
valamint a szocialista szektorhoz tartozó magángazdaságok állatai
jönnek tekintetbe (...)”³⁰ Azokban a falvakban, ahol az állatlétszámhoz
viszonyítva legelőhiányt állapítottak meg, mint pl. „Okládon 127 ha,
Karácsonyfalván 97 ha és Újfaluban 42 ha legelőhiány van, az állatok
kiengedése korlátozva lesz az illető gazdaság szociális helyzetének
megfelelően.”³¹ A „szociális helyzet” a hatalmi társadalomkép kategó-
riái szerint kijelölt osztálypozíciókat jelentette. A legelőhasználat
szabályozásában az osztálypolitikai korlátozások olykor a fajtafeljaví-
tási szempontokkal keveredtek. 1951. április 6-i keltezéssel Udvarhely
Rajon Néptanácsának Mezőgazdasági Ügyosztálya közölte a Homoród-
almási Néptanáccsal, hogy a községben lévő juhállomány kizárólag
csak az alábbiak szerint legelhet az 1951. év folyamán: „a juhtartó
gazdáknak szövetkezetbe kell hogy tömörüljenek, és a juhok az álta-
lunk kijelölt vagy repartizált legelőtesteken legelhetnek. E legelőre

elsősorban a berke juhokat lehet kiengedni, azután következnek a szálas juhok egy éven felüliek. Tavalyi és idei szálas bárányok nem mehetnek ki a legelőre, tekintetbe véve a berkésítési akcióval kapcsolatban kiadott 9463/1951. számú Sztálin Tartomány határozatát is. A gazdák állatállományát osztályharc alapján osztandó be. Ezen rendelet végrehajtásáért a Néptanács Végrehajtó Bizottsága, a Legeltetési Bizottsággal karöltve felelősök.”³²

A legelőhasználatról rendelkező rajoni intézmények nemcsak az egyes falvak legelőterületeit osztották be, de a községek vezetőinek megkérdezése nélkül helyezték át a települések állatállományát egyik falu határáról a másikra:

„Udvarhely Rajoni Néptanácsa
Mezőgazdasági Ügyosztály
Szám ad. 669/1954.

Községi Néptanács Végrehajtó Bizottságának
Homoródalmás³³

Értesítjük, hogy a Rajoni Legelőelosztó Bizottság a Halaság nevű legelőtestre Jánosfalva tulajdonát képező juhállományt helyezi el, a terület 80 ha.

Kérjük, miután a kapcsolatot a Szentpáli Néptanács felveszi kössék meg a mellékelt típus szerződéseket, és azonnali hatájjal bocsássák rendelkezésére a nevezett juhállománynak a kiutalt legelőtestet.

Székelyudvarhely. 1954. április 28.

Elnök

Ügyosztály vezető”

A hasonló hangnemű értesítések jelentése egyértelmű: a helyiek nem rendelkezettek az adminisztratív területükön lévő erőforrással, nem állt módjukban még véleményt se nyilvánítani a legelőelosztás kérdésében: *„Ez ellen nem volt apelláta sok, mert a legelőket beosztották a rajon legelőszükséglete szerint, kiszámítva, hogy hány számos állatnak mennyi legelő kell. A községnek megvolt az állatlétszáma, kiszámították, hogy egy számos állatra mennyi legelő jut, s a felesleget oda kellett adni Szentpálnak, vagy más községeknek. Távolabbról is jöttek ide, hoztak juhseregeket (...) tiltakozhatott akármelyik vezetőség, hogy nem adjuk, de nem volt apelláta. Erőszakkal idetették.”*³⁴ A helyi döntések korlátlan hatalmi kisajátítását a községi vezetők nem minden esetben fogadták

el ellenállás nélkül. Oklándon a községvezetés önállóan próbált gazdálkodni a saját legelőterülettel. A Községi Néptanács VB gyűlésén „felvetődött a legelőhiány kérdése, miszerint, az amúgy is legelőhiánnyal küszködő község, át kell adjon a Vargyasi *Úttörő* kollektív gazdaság részére 40 ha legelőterületet, miáltal a karácsonyfalvi növényállatok legelőre való kihajtása meg van gátolva. A V.B. határozata értelmében a legelő területek már fel voltak osztva legeltetés végett, és a hiányzó területek ki voltak mutatva a rajoni Legeltetési Bizottságnak. Tekintettel arra, hogy a Rajoni Legeltetési Bizottság ennek ellenére semmi intézkedést nem foganatosított, hanem ellenkezőleg, a meglévő területből is elvett, a végrehajtó bizottság ismételt kéréssel fordul a rajonhoz azzal, hogy ilyen kérdésekben a helyszínen döntsön a helyi ismeretek alapján.”³⁵

A korszak dokumentumaiban a hierarchiában alullevők hasonló, feletteseket feddő hangjára azonban ritkán bukkanunk. (A rajoni vezetőket kioktató oklándi néptanácselnököt hamarosan visszahelyezik korábbi mesterségébe, teherautósofőrnek egy székelyudvarhelyi vállalatához.) A kényszerek kivédésére sikeresebb volt a rejtett ellenállás: pl. a reális állatlétszám eltitkolása, a legelőterületek kiterjedésének csökkentése a nyilvántartásokban.

A rajoni adminisztráció rendelkezett a legelők gondozásáról is. A legelőtisztítás korábban a falvak tavaszi munkarendjébe illeszkedő tevékenység volt, az új szabályok értelmében az állami tervbe foglalt akció: „Kérjük a legkomolyabb intézkedéseket megtenni ezen akció végrehajtása végett, mert ezek mind bele vannak foglalva az állami tervbe, és a terv nemvégrehajtása büntetést von maga után” – figyelmeztette a községi néptanácsokat egy rajoni körlevél.³⁶ A legelők és kaszálók karbantartásának munkálatairól a helyi végrehajtó bizottságoknak jelentéseket kellett felterjeszteniük a rajon illetékes ügyosztályaihoz.³⁷ Az elvégzendő munkát nem a legeltetett állatlétszám, hanem osztálykategóriák alapján állapították meg: „...4 napos legelőtakarítási napot rendezünk, és pedig a szegények 2 napot, a jobb gazdák 4 napot, és a kulákok pedig 6 napi legelőtakarítást tesznek” – ígérte rajoni feletteseinek 1952 májusában az almási községvezetés.³⁸

A politikum gazdaságirányításában hiányzott a pragmatizmus, „az eszmék uralkodtak a dolgok, az elvontságok a realitás felett.”³⁹ Ez a

beállítódás érvényesült a köztulajdonban lévő erőforrások és termelőeszközök fölötti rendelkezési hatalom kisajátítása után is.

A magánbirtokok kisajátítása

Az 1945. évi földreform a környék földtulajdonviszonyain nem változtatott. A földtulajdon feletti rendelkezés a kollektivizálást, társulásokat sürgető propaganda mellett törvények, MT határozatok tárgya volt. Az 1953/308. sz. MT rendelkezés alapján egyházaktól, magánszemélyektől kisajátított parcellákon létrehozták a községi melékgazdaságokat. Pl. az Oklánd községhez tartozó falvakban három családtól, és a Homoródkarácsonyfalvi Katolikus Egyháztól 70,26 ha földet sajátítottak ki.

Az ötvenes évek végén az ipari munkahelyeken dolgozó földtulajdonosok a különböző korlátozások, rendelkezések következtében lemondtak földbirtokaikról, vagy elajándékozták azokat. Mások betegségekre, vagy öregségükre hivatkozva adták át a földet rokonaiknak.⁴⁰ A 115/1959. sz. törvényerejű rendelettel felülvizsgálták a kulákok, állami alkalmazottak, munkások birtokait. Ha a család a föld megműveléséhez külső munkaerőt is alkalmazott, ha bérbe adta, vagy részes művelésben dolgoztatta meg, a tulajdonost kötelezték, hogy birtoka egy részét adja át az államnak, vagy a lakóhelyén már megalakult kollektív gazdaságnak. Egy kimutatás szerint Lövete községben 1959. áprilisában 9 családtól 47,5 ha mezőgazdasági terület került így módon a helyi kollektív gazdaság és a néptanács tulajdonába.⁴¹ A kisajátítás formális szabályait úgy alkották meg a rendelkezők, hogy leplezték a nyers erőszakot: a földkisajátítást rögzítő típuskérelemben a tulajdonos „javasolja”, hogy birtokai egy részét a helyi néptanács, vagy kollektív gazdaság vegye használatba.⁴² Voltak olyan faluról városra költözött földtulajdonosok, akik, a munkahelyi hátrányok elkerülésére, birtokaik felvételét kérték a falu kollektív gazdaságába. Egy Székelyudvarhelyre költözött lövétei származású, munkáscsaládban élő nő a földátadási kérését a politikai retorikából átvett – bizonyára hatásosnak képzelt – szlogenel fejezte be: „Ezen kérésemet saját elhatározásomból, meggyőződésemből írtam, a mezőgazdasági termények termelésének állandó növelése érdekében, amely segít bennünket életünk

megjavításában. Kérésem megismétlése mellett maradok elvtársi tisztelettel (...)”⁴³ A föld fölötti rendelkezés közvetlen kisajátításának végleges formája a társulás és a kollektivizálás volt. Az ezt megelőző időszakban közvetett kisajátítási formákról beszélhetünk. A negyvenes évek végétől a családi gazdaságokra lebontott vetéstervek, a szántóföldi terményszerkezetet meghatározó beadási kötelezettségek, a kötelező terményszerződések, majd a szerződéses terményfelvásárlás kikényszerítése az állam közvetett rendelkezését jelentette a földtulajdon használatára fölött.

Rendelkezés a munkaerővel

Az országvezetés gazdaságpolitikai célkitűzéseinek megvalósítása gyors szakmai, foglalkozási átrétegződést igényelt. 1950-ben a munkaképes lakosság 92,5%-a dolgozott termelő szférában, ebből 73,9% a mezőgazdaságban, és alig 14,5% az iparban és építőiparban együttevén. Az iparfejlesztés szakképzett munkaerőigénye, és a hatalmas mezőgazdasági munkaerőtöbblet közti ellentétet a politikai vezetés az ágazatok közti átcsoportosítással, gyorsított ütemű tömeges szakképzéssel igyekezett áthidalni. „Ennek az emberi tömegtermelésnek a mutatóit ugyanúgy tervezték, majd a tervszámokat ugyanúgy növelték vagy csökkentették a mindenkori politikai kívánalmaknak megfelelően, mint az anyagi tömegtermelést.”⁴⁴

1950. február 8-án a homoródméti községek néptanácsai a Rajoni VB-től az alábbi körlevelet kapták: „Munkanélküliek tömegeinek munkaadása céljából munkára való jelentkezést hirdetünk a Duna-Fekete tenger csatornához. Számításba jönnek földmunkások, ácsok, kovácsok, géplakatosok, tehát minden egészséges férfi, aki a téli idejét nagy pénzt biztosító munkában akarja eltölteni. Jó kosztról, meleg alvóhelyről gondoskodva van, valamint állandó orvosi ellenőrzésről. Közigazgatási hatóságaink nem tudnak a falun tétlenül ülő embereknek élelmet biztosítani, s ezért helyesen cselekszik az a család, ahol munkabíró férfiak vannak, ha a jelzett helyre munkára jelentkeznek (...) Az eredménytelenséget föltétlen a Néptanács rovására írjuk, mert lehetetlenségnek tartjuk, hogy erre a jól fizetett munkára jelentkező szükség közepette ne legyen.”⁴⁵

A homoródminti falvakból feltehetően nem volt elég jelentkező a távoli munkahelyekre; két hónappal a fenti körlevél után az otthon „tétlenül ülő embereknek” a javak elosztásánál szankcionáló korlátozásokat helyez kilátásba a rajoni vezetés: „További segélyezésben csak azok az egyének jöhetnek számításba, akik vagy igen idősek, vagy munkaképtelenek és nehéz családjuk van. Az olyanok akik munkabírók és nem akarnak munkát vállalni, mikor Népköztársaságunk mindenki számára biztosít munkalehetőséget, és munkára ezen munkanélküliek mégsem mennek, azok semmi juttatásban nem részesülnek a kiosztandó gabonából, sem pedig a ruházati vagy más dolgokból (...)”⁴⁶ 1951-ben a Minisztertanács mellett Munkaerőtartalékok Vezérgazgatósága létesült, feladata „a munkaerőtartalékok szervezett toborzása, és elosztása szakmai iskolák és a gyárak és üzemek mellett működő képzési iskolák révén, állami terv szerint (...) A néptanácsok kötelesek végrehajtani ezen iskolák ifju növendékei számának kiegészítésével kapcsolatos feladatokat.”⁴⁷ Az ötvenes évek folyamán, a munkaerő-irányítás ipari vállalatok, építkezések felé ezek munkaerőigénye függvényében változó, időszakos – időnként stagnáló, máskor rendeletekkel sürgetett – akció volt.

A Székelyudvarhely Rajoni Munkaerő Elosztó és Toborzó Hivatal 1955. január 31-én közölt felhívása szakképesítő iskolákba toborozta a fiatalokat. 10 hónap tanulási időt, ingyenes ellátást ígértek a jelentkezőknek, majd a kecsegtető ajánlat a következőképpen zárul: „az állam minden feltételt biztosít arra, hogy jó szakmunkásokká válhassatok és a termelésben megfelelő beosztást kapjatok bányász, kőműves, ács, betonalkészítő mesterségekben.”⁴⁸

Ugyanez év őszén Oklánd Község Néptanácsának a Rajoni Munkaerő Elosztó és Toborzó Hivatal a következő felszólítást küldte: „Az 1955 évi IV. évnegyedi toborzási terv alapján, mely jóvá lett hagyva az Állami Tervbizottság által, Ügyosztályunk községüket az alább felsorolt szakképzetlen munkások toborzásával tervszerűsítette: október 50., november: 30. [ti. munkaképes személy – O. S.]. Annak érdekében, hogy a nagy munkatelepek számára a szükséges munkaerőt biztosítani tudjuk, kérjük az ügyosztályunk által kiküldött toborzóknak a szükséges segítséget megadni szíveskedjenek. 1955. október 28.”⁴⁹

A MAT Néptanácsa 1956/2318. sz. rendelete alapján a Rajoni Munkaerő Toborzó és Elosztó Hivatal egy év múlva újra utasította a községi néptanácsokat: „az állami vállalatok és intézmények szakképzetlen munkás szükségleteiket a központi szerveken keresztül kell igényeljék, és ezek toborzását a munkaerő toborzó és elosztó szervek hajtják végre a kiadott állami terv alapján (...) a munkás toborzásnál a néptanácsnak hathatós segítséget kell adnia a toborzó szervezetnek (...) népszerűsíteniük kell a munkások alkalmazási feltételeit.”⁵⁰

A munkaerő-toborzás propagandaszövege az ipari ágazatba elhelyezkedőknek 3 hónap alatt szakképzést, norma-túlteljesítés esetén pluszkeresetet, élelmiszerjegy-pótlékot ígért.⁵¹

A kedvezményeket, olykor korlátozásokat kilátásba helyező propaganda ellenére, a falusi térségekből csak lassan indult meg a városok, ipari központok, munkatelepek felé a munkaképes lakosság. Még nem általános a falvak tömeges, végleges elhagyása, a nyomasztó gazdasági helyzetben is inkább az időszakos kilépéseket választották a falusiak: 1956-57 telén „Remete férfi lakosságának legkevesebb 80-90%-a a tél és a tavasz folyamán keresetre volt [értsd: alkalmi munkára szegődött – O. S.] mert a gabona nem volt elég kenyérnek, sőt még a leányok nagy része is elment.”⁵² 1958-tól az ipari munkahelyek kedvezőbb jövedelmi viszonyainak, és az újra felerősödő kollektivizálási lendületnek egymást erősítő hatása vonzza-taszítja a falusi lakosságot az ipari munkahelyek felé.

*A munkások létszáma Maros Magyar Autonóm Tartományban
1956-1962 között*⁵³

1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
75 112	75 548	75 125	79 767	85 805	96 657	106 056

A lakosság létszáma: 1956-ban: 767 650
 1962-ben: 810 039

1962-ben a tartomány lakosságának 13%-a volt munkás.

A munkavállalás a kor politikai ideológiája szerint nem individuális választás tárgya volt, hanem a nemzetgazdasági érdeket előtérbe helyező, hazafias kötelesség. Az egyén döntését korlátozó intézmény egyaránt lehetett a legmagasabb politikai fórum, a munkaadó vállalat

vezetősége vagy a helyi kollektív gazdaság közgyűlése. A gyengén fizető lövétei *Vörös Hajnal* kollektív gazdaságból a férfi munkaerő egy része téli időszakban a közeli vaskőbányába és a vlahicai vasüzembe távozott. 1956 tavaszán a gazdaság vezetősége kérvényezte a fenti vállalatok vezetőségénél, hogy az eltávozott „elvtársakat adják át a gazdaságunknak, mivel az elvtársak gazdaságunknak rendes tagjai, és szükségünk van a férfi munkaerőre. Annál is inkább, hogy a közgyűlés hozott határozatot, hogy április elsejével el kell foglalják a helyüket a gazdaságban.”⁵⁴

Közmunka

A munkaerő kisajátításának egyik formája az ötvenes években a *közmunka* néven ismert társadalmi munka volt. Az önkéntes munkavégzési hajlandóságnak a székelyföldi társadalom településszintű szerveződéseiben hosszú történeti előzményei voltak.⁵⁵ Ám e munkavégzések motivációi a résztvevők együttes lokális, társadalmi, anyagi érdekeltségeiben, a tulajdonosi érzésben gyökereztek. A társadalmi munka céljait, mennyiségét, időbeosztását, szerveződési mintáit a saját életvilág-szükségletek formálták. A résztvevők azonosultak a célokkal, a létrehozott értékekkel. A közös munkaszervezetnek – legyen célja az egyes családok megsegítése, vagy a falu termelési, erőforrás-használati rendjének, környezeti állapotának fenntartása – a lokális társadalmak sokszálú kötelékrendszerében kohéziós, szociál-integratív szerepe volt. Az új politikai gyakorlat *állami és községi* közmunkát különített el, mindkettőnek évi terve volt. A közmunkakövetés mértékét az 1153/1949. sz. MT határozat a családok jövedelme és társadalmi helyzete szerint szabályozta.⁵⁶ Eszerint közmunkakötelesek a férfiak 18-56, a nők 18-45 év között, kivéve a terhes, vagy 10 év alatti gyerekeket nevelő anyákat, a szakszervezetekbe tömörült művészeket, tudósokat, egyetemi hallgatókat, inasokat.

Az évi közmunkát tenyeres- és fogatos munkanapegységekben számolták, a mennyiségek családonkénti kirovását a helyi néptanácsok végezték. Név szerinti kimutatásaikat kötelezően fel kellett terjeszteniük a Rajoni Helyi Gazdálkodási Ügyosztályhoz.

A kedvezményezett, illetve osztályellenségnek nyilvánított társadalmi kategóriákra kirótt kötelezettségek mértéke között lényeges

különbségek voltak. A legkevesebb közmunkára (évi 2 nap) a kollektív gazdaságok tagjait kötelezték, függetlenül évi jövedelmeiktől. Kedvezményezették voltak az állami szférában dolgozó tisztviselők, munkások is, akiknek *havi* jövedelme 1950-ben (a második pénzstabilizáció előtt) 20 000 lej alatt volt, miközben az *évi* 12 000 lej jövedelmű szegényparasztra is 3 nap közmunkát rótták.

A legmostohábban kezelt társadalmi kategóriák a kulákok, az alkalmazottakkal dolgozó iparosok, kereskedők, albérlőket befogadó háztulajdonosok. Ezeket, jövedelmeik nagyságától függően, évi 10, 15, vagy 20 napi közmunkára is kötelezhették.⁵⁷ A közmunka a hivatalos retorika szerint hazafias kötelesség, nem teljesítése kihágásnak minősült, pénzbüntetéssel sújtották. A büntetéspénzekből befolyó jövedelmekre terveket állapítottak meg, ezek a helyi néptanácsok költségvetési bevételeinél külön tételben szerepeltek. Bevezették a közmunka pénzbeli megváltásának lehetőségét, voltak időszakok amikor a minisztertanácsi, tartományi határozatok a közmunka értékének pénzben való kifizetését erőltették: „a közmunka pénzbeli megváltására az összes kulákokat és zsíros parasztokat kötelezni kell”⁵⁸ – rendelkezett egy rajoni körlevél 1950-ben.

Közmunkával építettek, tataroztak iskolákat, internátusokat, kultúrotthonokat, istállókat, így gyűjtöttek építőanyagokat, tisztítottak legelőt, telepítettek gyümölcsöst és erdőt. A leggyakoribb munka azonban az utak kövezése, karbantartása volt.

A források a hatósági kényszerrel (pénzbüntetés) erőltetett „önkéntes” munkához való helyi viszonyulások eltérő típusairól tudósítanak. Volt olyan községvezetés, ahol évekig kísérleteztek a kirótt állami és községi közmunkatervek végrehajtása mellett újabb munkanemek „önkéntes” teljesíttetésével, pl. a községi mellékgazdaság földjeinek művelését önkéntes munkával erőltették. Az oklándi „Néptanács határozottan elveti azt a javaslatot, hogy a községi területen lévő terményeket részes műveléssel takarítsa be. Ezzel szemben úgy határoz, hogy a szemtermények részben önkéntes munkával, részben költségvetési fedezettel lesznek betakarítva (...)”⁵⁹ A részes földművelést, a munka természetbeni fizetését a negyvenes évek végétől rendeletek tiltották.⁶⁰ A fennebb említett néptanács az apaállatok részére termelt zab és burgonya betakarítására „a helyi körülmények-

nek megfelelően, kaláka-rendszert vesz igénybe, mivel ezzel is elősegíti a kollektív munka gondolatát”, továbbá a VB az apaállatok ellátását is „önkéntes és közmunkával” végeztetné el.⁶¹

Karácsonyfalván a kisajátított magánbirtokon szintén az apaállatok takarmányozására létrehozott mellékgazdaság, a ún. „Loot zootehnic” területe 1,42 ha. Amikor a megállapított munkabéért senki nem hajlandó kapálni, a VB elhatározta, hogy a földet önkéntes közösségi munkával fogják megművelni.⁶²

E társadalmi munka kiterjesztésének kísérletei sikertelenek voltak. Az ötvenes évek második felétől a községi néptanácsok kénytelenek részes művelésre kiadni a mellékgazdaságok területeit.

A rajoni vezetők gyakran feddik a községi néptanácsokat, hogy „túl békülékeny magatartást” tanúsítanak a közmunkát nem teljesítőkkal szemben.⁶³ Egy 1955. április 15-én kelt rajoni körlevél utasította a helyi tanácsokat, hogy a közmunka „nemteljesítése esetén alkalmazni kell a 184/1954 számú törvényrendelet 6. szakaszában megállapított 5 lejtől 150 lejig terjedő pénzbírságot (...) A rendelet a kihágások megállapítására és büntetésére vonatkozik és mivel a közmunka nemteljesítés kihágásnak minősül, újabb rendelkezésig ezt kell alkalmazni.”⁶⁴

Voltak kockázatos helyi vezetők, akik az elvégzett közmunka normázásánál a tényleges teljesítmény többszörösét jelentették. A homoródszentmártoni néptanácsnál egy rajoni ellenőrzés megállapította, hogy: „a kiszállított 100 köbméter kőanyag után 330 napot jelentettek, mint felhasznált napot a 166 normaszabint napok számával szemben.”⁶⁵

A lövétei vezetés arról számolt be, hogy a „községi bikaistálló építéséhez önkéntes munkával behordtak 100 köbméter hasított követ, 50 köbméter alapkövet, 70 köbméter homokot, ledöntöttek 10 köbméter fát, kifaragtak 21 köbméter fát, kézi munkát teljesítettek összesen 350 000 lej értékben. A Vlahicai – Oklánd-i megyei út megkavicsozásához 500 köbméter követ hordtak a kötörőhöz, 40 000 lej értékben. A kő elterítésénél önkéntes munkával elterítették kb. 200 köbméter követ 20 000 lej értékben. Önkéntes munkával megtakarítottak 30 ha legelőt aminek pénzbeli értéke kb. 200 000 lej.”⁶⁶ A községvezetés úgy értékeli, hogy „lehetővé vált, hogy 3 hét alatt 6 heti munkát végeztek

el” – és a jelentett munka ellenőrzése nélkül ezt a nehezen hihető állítássorozatot nem cáfolhatta a rajoni vezetés. A közmunkarendeletekkel szemben a helyi vezetés gyakori védekezési stratégiája a más rajoni rendeletek sürgösségére való hivatkozás volt. Ha megfelelően mérlegelték az utasításokat, előfordult, hogy egyik kampánnyal ki lehetett védeni a másik követeléseit. „Közmunka terén mondhatjuk, hogy jóformán semmit sem végeztünk, mert figyelembe volt véve a nagy vetési kampány”⁶⁷ – jelentették Homoródalmásról 1952 áprilisában, és a passzivitás ilyen formában táltal beismerése után a rajoni vezetés nem elégedetlenkedett. A közmunkatervek végrehajtását gyakran kampányokkal, a központi napilapokban közzétett, rajonok, tartományok közötti versenyfelhívásokkal szorgalmazták. A kötelező munkavégzés deklarált céljai azonban gyakran igen távol estek a helyi érdekektől, a helyi életvilágok horizontjától. Ahhoz, hogy az 1953-as bukaresti Világifjúsági Találkozó a Kis-Homoród menti útjavításban motivációs tényező lehessen, rajoni szervezésre, azaz kényszerek alkalmazására volt szükség: „A Világifjúsági Találkozó tiszteletére az I.M.Sz. szervezete vállalta, hogy aktívan bekapcsolódik az útjavítási akcióba, különösen a vlahicai-oklándi út megjavításában. Éppen ezért felhívjuk, különösen a Lövétei és Vlahicai Néptanácsok figyelmét, hogy az előirányzott darabos követ haladéktalanul hordják ki, hogy letörítve a V.I.T. tiszteletére valóban meg lehessen javítani az utat és az ifjuság kivehesse részét a terítési munkában.”⁶⁸

Az alábbi rajoni körlevélrészlet, a helyi vezetők viszonyulásmódjának változatai mellett, a totalizáló szocialista ideológiának arra a sajátosságára is adalék, miszerint „mindenről szolt, de semmit sem a saját specifikuma szerint vett tekintetbe.”⁶⁹ A rajoni vezetés szerint 1954-ben a „szept. 12-18. között megszervezett közmunka-kampány csak részben hozta meg a kívánt eredményt. Egyes községek néptanácsának végrehajtó bizottságai komolyan beindították az akciót, és a rajoni szesszióülés után szépen is tevékenykedtek. Ennek eredményeképpen az évi közmunka-terv végrehajtása terén, úthálózatunk megjavítása érdekében a legjobban, és dicséretre méltóan dolgoztak: Kápolnásfalu, Lövéte, Homoródszentmárton. Nem kapcsolódtak bele kellőképpen az akcióba, és nem érezték felelősséget az utak jelenlegi rossz állapotáért: a Vlahicai Néptanács Végrehajtó Bizottsága, ahol a

képviselők és a helyi szervek nem támogatták az elnök elvtársat, Homoródalmás, Olasztelek, és más községek (...) Szept. 19-i szesszió-ülésein Sz. G. elvtárs, a székelykeresztúri néptanács részéről hazafias versenyre hívta ki az összes községet. Később R. A. elvtárs a H. szentmártoni néptanács elnöke hívta ki versenyre a községeket. A versenykihívásokat azonban nem követte tett. A munka üteme nem emelkedett, hanem csökkent. Az utak állapota továbbra is rossz maradt a legtöbb helyen. A még fennálló hibák kiküszöbölése, és az évi terv jó körülmények közötti teljesítése céljából, a R.M.P. II. Kongresszusa és «November 7» tiszteletére a fenti versenyfelhívások szellemében egy tíz napos útjavítási kampányt indítunk be október 16-25 között (...) Ennek a 10 napos kampánynak a jó megszervezésétől függ az egész évi tervünk teljesítése. Ha most jól megszervezzük a munkát, és kötelezünk minden közmunkára kötelezett erőt, akkor a tervet tudjuk teljesíteni (...) Elvtársak! Pártunk II. Kongresszusára mutassuk meg, hogy járhatatlan utainkat megjavítjuk. Mozgósítsuk ennek érdekében rajonunk összes erőit. A 10 napos kampány eredményeit a «Vörös Zászló» tartományi lapban fogjuk kiértékelni. A lemaradt községeket és a rosszhiszemű kulákokat az udvarhelyi «Darázs»-ban is be fogjuk mutatni.”⁷⁰

Látható, hogy nem a munka eredményének használati értéke az igazán fontos. Ez eltöprel a hatalom legitimációs szükségletében gyökerező szimbolikus dimenzió – a tisztelgés az ünnep, a politikai esemény előtt – dominanciája mellett. Ezek a célok azonban a közmunkára kötelezettek életvilágától távoliak, irrelevánsak, nem a közmunkaterv teljesítésére ösztönző indítékok.

A politikailag vezérelt közmunkával szembeni társadalmi viszonyulásról a pénzbüntetések gyakoriságából, és írásbeli források utalásai- ból értesülhetünk: „Ezeket a munkálatokat a szocialista újjáépítés érdekében végezték, aminek végrehajtása a lakosság sajátos lelki beállítottsága miatt hol könnyebben, hol nehezebben ment”⁷¹ – jelentette a lövétei előljáróság a közmunkaterv teljesítéséről. E burkolt tájékoztatásban a „sajátos lelki beállítottság” feltehetően a kötelező közmunkával szembeszegülő magatartásmódra utal.

De a szembenállással párhuzamosan az önkéntes, közösségi munkára szocializálódott viselkedésmód is tovább élt: „*Akkor még létezett*

a múltnak egy olyan közrendfenntartó légköre” – mondta egy korabeli néptanácsi alkalmazott a társadalmi munkában való részvétel indítékairól.⁷² A munkavállalási hajlandóságban feltehetően lokális változatok léteztek. Erre utal a Szentpál községi VB gyűlésen 1960-ban elhangzott hivatalnoki vélemény: „Meg kell említsük, hogy Városfalvának egy igen jó népi szokása van, pl. a kalákarendszer állandó alkalmazása önkéntes munkák teljesítése terén.”⁷³ A városfalviak magatartásának kiemelése a község többi falvaiban tapasztalt viszonyulásmódok közül azt jelzi, hogy ezekben más, az önkéntes munkát ellenző egyéni magatartásmódok is előfordultak.

Rendelkezés más erőforrások fölött

Az alábbiakban a gazdasági tevékenységek fölötti rendelkezési hatáskörök kisajátításának néhány speciális esetét tekintjük át.

A kollektivizálást eröltető rajoni vezetés a mészégetést – a nemzedékek emlékezete óta szabadon gyakorolt foglalkozást – engedélyezéssel ellenőrizte és gyakran tiltotta. A korlátozásokat azzal indokolta, hogy a homoródkeményfalvi, almási, lövétei mészégetés a mezőgazdasági munkát hátráltatja.

A mészégetéshez szükséges fakiutalásért a rajoni Helyi Gazdálkodási és Ipari Ügyosztályhoz forduló magánszemélyeket minden különösebb indoklás nélkül utasították el. A homoródalalmási községvezetést a fenti ügyosztály értesítette, hogy „Tódor József és társai egy kérést adtak be ügyosztályunkhoz, melyben tűzifa kiutalást kértek mészégetéshez. Kérjük a nevezettet leértesíteni, hogy a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottsága kérésüket elutasította.

Székelyudvarhely. 1953. július hó 2.

Elnök

Ügyosztályvezető”⁷⁴

Néhány hónap múlva a községi VB gyűlésen egy képviselő hozzászólásában ismerteti, hogy „a dolgozók a beszolgáltatásoknak és az adófizetési kötelezettségüknek nem tudnak eleget tenni, ha a mészégetést a Rajoni Néptanács községünkben nem engedélyezi. Javasolja, hogy a Végrehajtó Bizottság hasson oda, hogy a Rajon a mészégetés iránti kérelmeket hagyja jóvá.”⁷⁵ A jóváhagyott engedélyekért fizetni

is kellett, voltak gazdák, akik úgy próbálták csökkenteni ezt a pénzkiadást, hogy ugyanazzal az engedéllyel felváltva fuvarozták a meszet a Mezőségre.⁷⁶ A munkásosztályból, kisiparosokból kinevezett néptanácselnökök idején azonban arra is volt példa, hogy az Almás községi VB 15 mézésgetési engedélyt kérő lakos ügyében kéri az engedélyek visszavonását a rajontól, „sürgősen, annál is inkább, hogy a megélhetésük biztosítva van, míg a mézésgetéssel és elárusítással a meglévő földterületeiknek a megművelését elhanyagolják, ami a nemzetgazdaság szempontjából káros.”⁷⁷

1958 februárjában a homoródszentmártoni VB gyűlésen a községi vezetés elmarasztalta a legelőbizottságot, mert megengedte, hogy egyes dolgozók „a parlagot felássák és téglát vessenek belőle(...) engedte, hogy a legelőterületből mészkövet bányásszanak.”⁷⁸ Két hónap múlva a községi vb a „mészakást két hétre beszünteti” így akarja „vetésre ösztönözni” a gazdákat.⁷⁹

A községek vezetői nehezen fogadták el az új szabályozásokat. Továbbra is autonóm módon próbáltak gazdálkodni a helyi jövedelmekkel. 1955 januárjában a Rajoni VB azért feddi a községi néptanácsokat, mert „a helyi érdekű jövedelmek nem voltak beszédve, vagy ha beszédtek elköltötték anélkül, hogy a befolyt összeget mint jövedelmet szerepeltették volna a néptanács költségvetésében (lakberek, vásárterek, mérlegek díja, homok kitermeléséből, útmenti füvek eladásából származó bevételek) Lövétén a legelő díjakat beszédtek a gazdaktól anélkül, hogy ezek előzőleg meg lettek volna róva vele, a beszédett összeget pedig elköltötték anélkül, hogy mint költségvetési jövedelmek szerepeltek volna.”⁸⁰

A Rajoni Gyógynövények Gyűjtését Kordináló Bizottság 1950-ben elrendelte, hogy „minden ház gyűjtsön 1 kg száraz csalánlevelet.”⁸¹ Ez a mennyiség feltehetően túlzott követelésnek bizonyult, mert a lövétei községvezetők az eredménytelenséget a következőképp magyarázták: „Községünkben csalán nagyon kis mennyiségben fordul elő. A csalán gyűjtése többször ki lett hirdetve, gyűlésen népszerűsítve. Eredmény anyaghiány miatt nem tudott lenni. Az iskolások gyűjtöttek 11 kg-ot, amit Oklándra szállítottak.”⁸²

A negyvenes évek elején, a településeket összekötő utak mentén a lakosság állami támogatással gyümölcsfákat ültetett. A termést a

rajoni vezetés rendszeresen kisajátította, 1955-ben pl. eladta a József Attila Rajoni Iparvállalatnak. Jellemző a kor intézményközi viszonyaira, hogy a vállalat vezetői úgy gondolták, fenyegető „rendelet”-tel fordulhatnak Oklánd községhez: „Tekintettel arra, hogy vállalatunk a Néptanáccsal leszerződte az összes útmenti fának az ezévi gyümölcs-termését, kérjük a Végrehajtó Bizottságot, hogy hozza a községhez, illetve a Néptanácsához tartozó falvak lakosai tudomására, hogy az útmenti fák gyümölcsének leszedése és a fák rongálása szigorúan tilos. Ezen rendelet be nem tartásáért az illetékes egyének a törvény értelmében szigorúan meg lesznek büntetve. Székelyudvarhely, 1955. szeptember 2.”⁸³

1956-ban – más rajoni kistájakhoz hasonlóan – a Homoród menti falvaknak is kötelezettségeik voltak a székelyudvarhelyi, „rajoni” kultúrház építésében. A Rajoni Építési Bizottság „vízikő-, betonkavics- és homokszállítási” terveket rótt a községekre. A Rajoni VB utasított az illetékes végrehajtó bizottságokat, hogy „úgy szervezzék meg a szállításokat, hogy azok tömegjellegű akcióvá bontakozzanak ki, rendezzenek szállítási napokat (...) Ezeket a szállítási napokat lehetőleg vasárnapra kell tenni, hogy ne akadályozzák a mezőgazdasági és termény-betakarítási munkálatokat.”⁸⁴ A kultúrház építésekor a községeknek „munkaerőfelajánlásokat” is kellett tenniük, „önkéntes munkanapok” formájában.⁸⁵ A fenti erőforrás-kisajátítási formákhoz még hozzátehető a közületek vagyonának – mint pl. a közbirtokosságok apaállat-állománya, szövetkezeti gépek, társas tulajdonban lévő malmok – fölötti rendelkezési illetékesség hatalmi kisajátítása. Az új szabályok szerint a községek nem adhatták-vehették szabadon az apaállatokat.

Rajoni Mezőgazdasági Osztály Állattenyésztési Szolgálatának ellenőrei 1953. nyarán jelentették: „A helyszínen végzett ellenőrzések alkalmával azt állapítottuk meg, hogy egyes községi néptanácsok, a leltárunkba felvett, és a Rajoni Állattenyésztési Szolgálatnál is nyilvántartott apaállataikat – bika, kan, berbécs – a Rajoni Comisia de expertiza [szakértői bizottság – O. S.] tudta és jóváhagyása nélkül magángazdákkal elcserélik. Felhívjuk a figyelmüket arra, hogy a Miniszter Tanács 1555/1952 és 160/1953 sz. határozatai szerint az apaállatok kicserélése vagy levágása felsőbb a hatóságok jóváhagyása

nélkül, szigorúan tilos. Az apaállatok a *dolgozók és az állam tulajdonát képezik*, azok felett csak a hivatott szervek rendelkezhetnek. A jövőben bármilyen elhajlásért az elnök és az állategészségügyi elvtársak személyesen és anyagilag felelnek.”⁸⁶

Az ötvenes évek politikai retorikájában a „dolgozók és az állam” gyakran összekapcsolt fogalmak. Különösen sokat használt formula a községek iratanyagában, a valóságos viszonyokat leplező, sztereotip nyelvi szerkezet: „a dolgozók, és az állam érdekeinek helyes összefonódása.”

A több évtizeddel korábban alapított termelő, értékesítő és hitel-szövetkezeteknek a két Homoród mentén, különösen Szentpálon, Városhalván, Szentpéteren, vagyona, termelő- és feldolgozóeszközei voltak.⁸⁷ Ezek kisajátítása országos jelenség, kutatásunk területén évekig elhúzódó folyamat. A két világháború közötti időszakban vásárolt, illetve 1940-44 között kedvezményes állami hitelekkel beszerezett, a falusi gépkörök tulajdonában lévő mezőgazdasági gépeket az állam kisajátította: „A Minisztertanács 1953. január hó 10-én kelt 86. sz. határozata értelmében a rajonban lévő szövetkezetek tulajdonában lévő 53 darab szelektort, 3 darab triórt, 214 drb eke, stb. az Udvarhelyi Állami Gazdaságnak át kell adni... Miután a Minisztertanácsi Határozatot azonnal végre kell hajtunk, felhívjuk a Végrehajtó Bizottságokat, a szóban lévő gépeket az Állami Gazdaság kiküldöttjének, amidőn községükben megjelenik, azonnal adassák át. Figyelmeztessük a kápolnásfalvi, lövétei, Szentegyházásfalvi és Homoródmási Végrehajtó Bizottságok elnökeit, hogy a gépek kiadását nem áll jogukban megakadályozni.

Elnök Sz. 1953 júl. 10.
Titkár”⁸⁸

(Az említett községek vezetői egy korábbi alkalommal feltehetően ellenállást tanúsítottak.)

Az új gazdaságirányítási rendelkezések értelmében a malmok vámgabonája is az állami beszolgáltatási terv része lett. Oklánd Járás Ideiglenes Bizottsága 1950 februárjában az alábbi körlevelet küldte a községi ideiglenes bizottságoknak:

„Hivatkozással a Megyei Ideiglenes Bizottság Titkári Ügyosztályának 4280/1950 sz. rendeletére, valamint Népköztársaságunkban a

kollektálást végző kormánybizottság f. év február hó. 10-én kelt 1231/1950 sz. távirati rendeletére, értesítjük az ideiglenes bizottságokat, hogy a magán, mint a működésben lévő nacionalizált malmok gabona vámkészleteit a lakosság céljaira kiosztani szigorúan tilos. A malom vámgabona az állami gabonagyűjtés szerves része, és ennek szétosztása tervszerűleg kell történnjen azon szerv által, amely a kollektált gabonamennyiség szétosztása felett rendelkezik.

Oklánd, 1950. február 18.

Elnök

Oszt. vezető”⁸⁹

Ez a probléma már átvezet a gazdasági döntések korlátozásának egy másik területére: a termelt javak közvetlen elsajátításának, forgalmának, elosztásának kérdésköréhez.

Összegzésül elmondható, hogy a helyi erőforrások fölötti rendelkezés kisajátítása a lokális gazdasági autonómia felszámolási folyamatának fontos részét jelentette. A gazdasági javak fölötti külső rendelkezés rombolta a társadalom kohéziós erejét, a közösségi összetartozásban gyökerező teljesítmények motivációit. A hatalmi beavatkozás átrendezte az életvilág kommunikatív struktúráit, támadta az együttes érdekeltséget, a tulajdonosi érzést. Az elvont, távoli motivációk a társadalmi munkában, a szigorú munkatervezés- és szabályozás, a célokkal való azonosulásérzés és a munkavégző hajlandóság csökkenését jelentették.

Jegyzetek

1. Polányi Károly 1976:285.
2. Uo.
3. Márkus István 1991:6.
4. KAM-D./K.: 21.
5. Uo.: Részlet az olaszteleki Erdészeti Felügyelőség 1949 augusztusában kiadott körleveléből.
6. Uo.:22.
7. Szabó Dénes Pipás 1992:110.
8. CszszÁLvt F.164.1953.5.78.
9. CszszÁLvt F.164.1953.5.80.

10. CsszÁLvt F.164.1953.4.31.
11. CsszÁLvt F.226.22.71.
12. CsszÁLvt F.164.1953.5.51.
13. CsszÁLvt F.517.11.94.
14. KAM-D./K.: 32.
15. CsszÁLvt F.517.11.31.
16. CsszÁLvt F.517.11.31.
17. KAM-D./K.: 128.
18. CsszÁLvt F.226.14.41.
19. Fleck Zoltán 1994:152.
20. CsszÁLvt F.164.1953.1.46.
21. KAM-D./K.: 58.
22. CsszÁLvt F.226.9.68.
23. CsszÁLvt F.226.9.72.
24. CsszÁLvt F.517.9.28.
25. KAM-D./K.: 23-24. (1954/5732 sz. MAT rendelet)
26. KAM-D./K.:13.
27. KAM-D./K.:16.
28. Mihály János gyűjtése, 1958/151.
29. CsszÁLvt F.164.1953.3.14.
30. Uo.
31. Uo.
32. KAM-D./K.:14.
33. KAM-D./K.:16.
34. Rác Dénés (sz.1924) homoródalmási lakos (egykori néptanácsi vezető)
szóbeli közlése, 1992.júl. 10.
35. CsszÁLvt F.226.22.26.
36. CsszÁLvt F.164.1.44.
37. CsszÁLvt F.164.4.116
38. KAM-D./K.:14.
39. Szabó Márton 1998:122.
40. KAM-D./K.:185-187.
41. KAM-D./K.:190.
42. KAM-D./K.:191-198.
43. KAM-D./K.:187.
44. Garai László 1995:156.
45. CsszÁLvt F.164.1.284.
46. CsszÁLvt F.164.1.302.
47. Hiv. Közl. 1951. máj. 18. 632 old. (68 sz. rendelet).
48. CsszÁLvt F.226.42.54
49. CsszÁLvt F.226.42.164.

50. CsszÁLvt F.517.13.610.
51. CsszÁLvt F.517.13.604.
52. CsszÁLvt F.517.32.1957 aug.
53. Anuarul Statistic al R.P.R. 1963. 79. és 127.
54. Mihály János 1956:14-17.
55. Imreh István 1973:100-105; Egyed Ákos 1981:260.
56. Hiv. Közl. 1949. dec.3. 77 sz.
57. Uo.
58. CsszÁLvt F.164.1.13-14.
59. F.226.9.47.
60. CsszÁLvt KAM-D./K.: 3.
61. CsszÁLvt F.226.9.52.
62. CsszÁLvt F.226.22.71.
63. CsszÁLvt F.516.38.30.
64. CsszÁLvt F.226.42.111.
65. CsszÁLvt F.517.33.397.
66. CsszÁLvt F.164.1950.1.1-3.
67. KAM-D./K.:22.
68. KAM-D./K.:34. Részlet egy rajoni körlevélből. 1953. jún.4.
69. Szabó Márton 1998:122.
70. KAM-D./K.: 40-42. Rajoni körlevél 1954. okt. 16.
71. CsszÁLvt F.164.1950.1.1-3.
72. Rác Dénes 1996:148.
73. CsszÁLvt F.516.38.15.
74. KAM-D./K.:204.
75. KAM-D./K.:27.
76. Oláh Sándor (sz.1928) homoródalmási lakos szóbeli közlése. 1999. szept. 18.
77. CsszÁLvt F.136.1958.226.
78. CsszÁLvt F.517.41.1958 febr.
79. CsszÁLvt F.517.41.1958 ápr.
80. CsszÁLvt F.226.42.59.
81. CsszÁLvt F.164.1950.1.246.
82. CsszÁLvt F.164.1950.1.247.
83. CsszÁLvt F.226.42.143.
84. KAM-D./K.: 28.
85. Uo.
86. CsszÁLvt F.164.1953.VI.123.
87. Balázs Dénes 1995:29-68.
88. CsszÁLvt F.164.1953.4.62.
89. CsszÁLvt F.226.5.36.